

RZĄDCA DIECEZJI WARMIŃSKIEJ KS. WOJCIECH ZINK A WŁADZE PARTYJNO-PAŃSTWOWE (1951–1953). ZARYS PROBLEMATYKI

Słowa kluczowe: Wojciech Zink, duchowieństwo, stosunki państwo-Kościół, represje, historia Kościoła

Keywords: Wojciech Zink, clergy, church-state relations, repression, church history

Schlüsselwörter: Adalbert Zink, Geistlichkeit, kirchlich-staatliche Beziehungen, Unterdrückung, Kirchengeschichte

Zainteresowanie postacią ks. Wojciecha Zinka przypada dopiero na ostatnie lata. Pomijając nekrolog¹ i krótkie wspomnienia², należy przede wszystkim wskazać na monografię Sławomira Brewczyńskiego, która ukazała się drukiem w 2006 r.³ Jak

* Ks. prof. zw. dr hab. Andrzej Kopiczko – kapłan archidiecezji warmińskiej, dziekan Warmińskiej Kapituły Katedralnej, pracownik Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, dyrektor Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie.

¹ *Śp. Ks. infułat Wojciech Zink*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne” (dalej: *WWD*), 1970, nr 2, s. 53–54; Przemówienie Ks. Biskupa Ordynariusza dr. Józefa Drzazgi, wygłoszone 12 września 1969 roku w kościele w Gietrzwałdzie, w czasie nabożeństwa pogrzebowego za duszę śp. ks. infułata Wojciecha Zinka, tamże, s. 54–56.

² J. Chłosta, *Księża trudnych czasów. Biografie 30 warmińskich duchownych*, Olsztyn 1997, s. 66–67; P. Hoppe, *Dompropst Albert Zink*, „Ermlandbriefe”, 1969, nr 90, s. 11; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003, s. 332; Tenże, *Stosunek ks. Teodora Bensch i Adalberta Zinka do innych narodowości i władzy komunistycznej*, „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne” (dalej: *WWA*), 1997, nr 32, s. 87–93; Tenże, *Stosunek ks. Teodora Bensch i Adalberta Zinka do ludności miejscowej*, „Borussia”, 1998/1999, nr 17, s. 138–145; Tenże, *Przyjaciel ludu warmińskiego. Wspomnienie o ks. Wojciechu Zinku*, „Posłaniec Warmiński”, 24 X – 6 XI 1999, Tenże, *Die Verwalter der Diözese Ermland Teodor Bensch und Adalbert Zink (1945–1953)*, w: *Katholische Kirche unter Nationalsozialistischer und Kommunistischer Diktatur. Deutschland und Polen 1939–1989*, red. H.J. Karp i J. Köhler, Köln 2001, s. 247–257; Tenże, *Zink Wojciech (Adalbert)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 327–328; Tenże, *Zink Wojciech*, „Encyklopedia katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 1412; J. Rosłan, *Ks. Wojciech Zink*, „Gazeta Wyborcza”, 14 IX 2001, s. 15; J. Wojtkowski, *Zink Albert (Wojciech)*, *Słownik Biograficzny Kapituły Warmińskiej*, Olsztyn 1996, s. 293–294; U. Fox, *Adalbert/Wojciech Zink (1902–1969) vor 100 Jahren geboren*, „Ermlandbrief”, 2002, nr 3, s. VII–VIII.

³ S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink. Rządca diecezji warmińskiej w latach 1951–1953*, Olsztyn 2006. Jest to uzupełniona praca magisterska, napisana pod kierunkiem ks. prof. Andrzeja Kopiczko.

dotąd jest to najpełniejsza biografia warmińskiego kapłana, który w latach 1951–1953 kierował diecezją. Autor przedstawił życiorys, sytuację Kościoła lokalnego po II wojnie światowej, przejęcie rządów, wkład w rozwój diecezji, działalność duszpasterską i relacje z państwem. Dołączył także aneks, a w nim wywiad z biskupem prof. Julianem Wojtkowskim (który znał osobiście ks. Wojciecha Zinka) i kopie licznych dokumentów, pochodzących m.in. z Archiwum Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie oraz Instytutu Pamięci Narodowej.

Okolicznością, która w sposób szczególny przyczyniła się do przypomnienia tego kapłana, zasłużonego dla Warmii i Mazur, była inicjatywa postawienia pomnika ks. Zinka przy bazylice konkatedralnej św. Jakuba w Olsztynie. W 2013 r. powołano Społeczny Komitet Budowy Pomnika ks. Adalberta (Wojciecha) Zinka, w którego skład weszli: Bogdan Bachmura, Wiesław Bienkuński, Edward Cyfus, Władysław Kałudziński, ks. Andrzej Kopiczko, ks. Andrzej Lesiński, Piotr Lisiecki, Herbert Monkowski, Leszek Orciuch, Zbigniew Połoniewicz, Bożenna Ulewicz i Zenon Złakowski. Po rozpisaniu konkursu na postument i zebraniu ofert zdecydowano się na projekt rzeźbiarza Izzydora Borysa, a odlanie z brązu zlecono zakładowi Zbigniewa Kowalewskiego. Rozpoczęto też zbiórkę pieniędzy. Działania te sfinalizowano 29 września 2018 r. odsłonięciem pomnika przy bazylice konkatedralnej św. Jakuba w Olsztynie⁴.

Uroczystości związane z upamiętnieniem ks. Zinka zostały poprzedzone konferencją naukową, zorganizowaną 21 maja 2018 r. w Archiwum Archidiecezji Warmińskiej przy współdziałaniu Oddziału Okręgowego Katolickiego Stowarzyszenia *Civitas Christiana* w Olsztynie i Komitetu Budowy Pomnika ks. inf. Wojciecha (Adalberta) Zinka. Wygłoszone wówczas referaty dotyczyły posługi tego kapłana w diecezji warmińskiej, relacji z władzami państwowymi i partyjnymi oraz idei postawienia pomnika. Wiele cennych informacji przekazał wówczas biskup Julian Wojtkowski we wspomnieniach o ks. Zinku.

Należy też wspomnieć o niewielkiej publikacji Edwarda Cyfusa pt. „Niezlomny Warmiak. Infułat Adalbert (Wojciech) Zink (1902–1969)”⁵, która ukazała się drukiem w 2017 r. Nieco przereklamowana w mediach jest w zasadzie streszczeniem pierwszego rozdziału z książki Sławomira Brewczyńskiego z dodaniem – niekiedy nie potwierdzonych w źródłach – informacji z życia osobistego.

Biografia ks. Wojciecha Zinka była też omawiana na konferencji zorganizowanej w Niemczech w Paderborn w dniach 24–25 września 2011 r. pt. „Deutsche und polnische Seelsorger im Dienst der Kirche Ermlands nach 1945”. Dr hab. Sabina Bober z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przedstawiła wówczas referat pt. „Generalvikar Adalbert Zink und Dr. Ignacy Tokarczuk”, a ks. prof. Andrzej Kopiczko uzupełnił go w dłuższym komentarzu. Obydwa teksty zostały opublikowane w czasopiśmie „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”⁶.

⁴ O tym wydarzeniu szeroko informowały media lokalne. Por. <http://archwarmia.pl/aktualnosci/w-olsztynie-stanal-pomnik-ks-wojciecha-zinka/> (dostęp 15.05.2019).

⁵ Olsztyn 2017.

⁶ S. Bober, *Generalvikar Adalbert (Wojciech) Zink und Dr. Ignacy Tokarczuk*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 2012, Bd. 56, s. 68–77; A. Kopiczko, *Adalbert Zink. Zum Artikel von Sabina Bober*, tamże, s. 78–84.

Zatem w ostatnich latach o ks. Wojciechu Zinku pisano i mówiono stosunkowo często. Najważniejsze pozostaje nadal pytanie o stosunek władz państwowych do tego kapłana, przede wszystkim w okresie jego kierowania diecezją, ale też wcześniej i później. Już sam fakt represji, których doświadczył od 22 stycznia 1945 r. ze strony czerwonooarmistów, a potem wywiezienie do sowieckiego obozu pracy w Iławce Pruskiej (obecnie Bagationowsk w Obwodzie Kaliningradzkim), nie zapowiadało poprawnych relacji z nową władzą ludową, chyba że ktoś decydował się na współpracę. Ks. Zink do takich osób nie należał. Z zachowanych dokumentów wynika, że z jednej strony był lojalny wobec nowego państwa (wcześniej był obywatelem niemieckim, po II wojnie światowej – polskim), ale też stanowczo reagował na ograniczanie wolności Kościoła. Dobro wierzących było dla niego zatem najważniejsze i ono stanowiło kryterium relacji z władzą świecką.

Pierwsze lata pracy ks. Zinka – po powrocie z niewoli sowieckiej – nie znajdują żadnych odniesień w zachowanej dokumentacji partyjno-państwowej. Trzeba tu jednak przypomnieć, że nie było jeszcze wówczas Urzędu do Spraw Wyznań⁷ i odpowiednich w województwach – referatów, a potem wydziałów do spraw wyznań. Urząd Bezpieczeństwa też nie zbierał o nim informacji. Działania bezpieki w pierwszym powojennym pięcioleciu były raczej ukierunkowane na proboszczów w parafiach. Śledzone rzekomo wrogie akcenty antypaństwowe w kazaniach, niektórych oskarżano nawet o próby zmiany „ustroju państwa”, ale nie dotyczyło to pracowników Kurii Biskupiej. Nie pojawia się nazwisko ks. Zinka wśród represjonowanych po odczytaniu odezwy biskupów z 28 września 1947 r., w której przestrzegano przed wzrastającą propagandą ateistyczną i naruszaniem charakteru religijnego dni świątecznych⁸. Przynajmniej publicznie ks. Zink nie zabierał głosu po opublikowaniu listu Piusa XII do biskupów niemieckich z 1 marca 1948 r., w którym papież pisał o „niesprawiedliwym wysiedleniu Niemców z ich ziem ojczystych”⁹. Nic nie wiemy na temat jego stanowiska po oświadczeniu rządu w sprawie dekretu Świętego Oficjum z 26 lipca 1949 r., który groził ekskomuniką katolikom, należącym lub współpracującym z partią komunistyczną. Przesłuchano wówczas 113 księży, ale byli to duchowni z parafii¹⁰.

Ten wykaz punktów zapalnych w relacjach państwo-Kościół możemy jeszcze powiększyć o kwestię likwidacji kościelnej Caritas w styczniu 1950 r., stosunek do porozumienia między rządem a Episkopatem z 14 tego roku czy też do tzw. apelu sztokholmskiego. Właśnie w czerwcu 1950 r. nowym probierzem lojalności według rządu miało być podpisanie tego dokumentu, uchwalonego nieco wcześniej na III sesji Światowej Rady Pokoju. Oczywiście, była to akcja propagandowa, nie mająca nic wspólnego z troską o pokój, ale wykorzystano ją do walki z przeciwnikami politycz-

⁷ Urząd do Spraw Wyznań został powołany 19 IV 1950 r. – M. Piszcz-Czapla, *Urząd do spraw Wyznań*, w: „Encyklopedia katolicka”, t. 19, Lublin 2013, kol. 1415–1416.

⁸ A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996, s. 44.

⁹ Tamże. Por. J. Żaryn, *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1956 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998, s. 79, 192–197.

¹⁰ A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, s. 48; P. Raina, *Kościół w Polsce. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *Lata 1945–1959*, Poznań 1994, s. 163–164.

nymi, a także z Kościołem. W województwie olsztyńskim odmówiło złożenia podpisu pod tym dokumentem około 40% duchowieństwa, a także sam administrator apostołski ks. Teodor Bensch i pracownicy Kurii Biskupiej, zatem również ks. Wojciech Zink. Wszystkich tych duchownych pozbawiono prawa nauczania religii w szkołach¹¹.

Do 1950 r. represje, w tym także uwięzienia, dotyczyły przede wszystkim za działalność niepodległościową w czasie II wojny światowej i po jej zakończeniu, czyli przede wszystkim kapelanów wojskowych oraz za wypowiedzi w kazaniach, które uznano za wrogie wobec państwa komunistycznego.

Rok 1950 stanowi w naszej diecezji pewną cezurę, obejmującą także grono księży autochtonów (wyświęconych w diecezji przed 1945 r.), a którzy jeszcze pozostali w diecezji, podobnie jak ks. Zink. Dotyczy to grupy dwudziestu kilku duchownych¹². Do tego roku wielu z nich posługiwało się w duszpasterstwie – przynajmniej nieoficjalnie – językiem niemieckim¹³. Kategoriecznie zakazywały tego władze państwowe. Prowadzono bezwzględna politykę polonizacyjną, a na początku 1951 r. (dekret z 8 stycznia) miała miejsce ostatnia akcja w tym zakresie, nazywana paszportyzacją, czyli przymusowe nadanie wszystkim Niemcom jeszcze przebywającym na terenie Polski polskiego obywatelstwa¹⁴. To spowodowało, że znów wielu z nich, w tym księża, postanowiło wyjechać do Niemiec. Ich starania zaczęto interpretować jako szerzenie „nacionalistycznej propagandy niemieckiej na odcinku życia religijnego”. Do ostrego konfliktu na tle wprowadzenia języka niemieckiego do nabożeństw doszło w Bartągu¹⁵, nieco szybciej udało się władzom państwowym zapobiec takim działaniom w Purdzie Wielkiej, Wrzesinie, Jonkowie i Różynce¹⁶. To też był problem, z którym musiał się zmierzyć ks. Wojciech Zink już jako rządcą diecezji.

* * *

Przejdźmy teraz już do najważniejszego okresu w życiu ks. Zinka, gdy po usunięciu z diecezji 26 stycznia 1951 r. administratora, ks. infułata Teodora Bensch, został wybrany na wikariusza kapitulnego, czyli nowego rządcę diecezji¹⁷. Zapewne

¹¹ A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, s. 48–49.

¹² A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 306–307.

¹³ Por. A. Kopiczko, *Uwarunkowania społeczne i polityczne duszpasterstwa księży autochtonów w diecezji warmińskiej w latach 1945–1955*, w: *Spółczesność-Państwo-Kościół (1945–2000). Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Szczecin, 15–16 VI 2000 r.*, red. A. Kawecki, K. Kowalczyk i A. Kubaj, Szczecin 2000, s. 67–73; Tenże, *Stosunek ks. Teodora Bensch i Adalberta Zinka do ludności miejscowej*, „Borussia”, 1998/1999, nr 17, s. 138–145.

¹⁴ G. Jasiński, *Akcja represyjna wobec ludności niemieckiej w województwie olsztyńskim przed wyborami do Sejmu w 1952 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2012, nr 1, s. 53; A. Sakson, *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998, s. 199–208.

¹⁵ J. Lobert, *Zum Prozeß um deutschsprachige Gottesdienste in Bertung 1950–1952. Bericht eines Verurteilten mit einem Dokumentenanhang*, ZGAE, 2002, t. 50, s. 199–236.

¹⁶ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1, s. 311–314; Tenże, *Uwarunkowania społeczne i polityczne duszpasterstwa księży autochtonów w diecezji warmińskiej w latach 1945–1955*, s. 71–73.

¹⁷ A. Kopiczko, *Usunięcie księdza Teodora Bensch w 1951 roku*, „Posłaniec Warmiński czyli Kalendarz Maryjny na rok 1996”, Olsztyn 1996, s. 119–122.

nigdy nie dowiemy się, dlaczego wybór padł na niego, ale – niewątpliwie – duży wpływ na to miało zdobyte doświadczenie pracy w Kurii Biskupiej, bardzo dobre relacje z duchownymi autochtonami i przybyłymi po II wojnie światowej, spokojna osobowość, a przede wszystkim konieczność szybkiego dokonania wyboru – paradoksalnie stanowczo żądały tego władze państwowe¹⁸.

Pominiemy wszystkie kwestie proceduralne, związane z tym wyborem i kwestię jego ważności (dokonany pod przymusem). Zostały one już dokładnie opisane¹⁹. Przynajmniej jednym zdaniem należy wspomnieć o tym, że w kwietniu 1951 r., czyli 3 miesiące po usunięciu administratorów apostolskich z Ziem Odzyskanych – wskutek zabiegów prymasa Polski – papież mianował biskupów dla Opola, Wrocławia, Gorzowa Wielkopolskiego Gdańska i Olsztyna (w tym ostatnim przypadku ks. Tomasz Wilczyńskiego), ale nie mogli oni objąć rządów z powodu sprzeciwu władz państwowych²⁰.

Ks. Wojciech Zink już 26 stycznia 1951 r. został wybrany na wikariusza kapitulnego, a cztery dni później otrzymał od prymasa Polski nominację na jego wikariusza generalnego (*de facto* w tej sytuacji ordynariuszem był prymas Polski)²¹. Już w dzień po wyborze ks. Zink wystosował odezwę do duchowieństwa i wiernych, w której prosił o utrzymanie ducha jedności Kościoła²². W wymiarze duszpasterskim i administracyjnym wykonał ogromną pracę²³. Natomiast napotkał na wiele trudności ze strony władz państwowych. Już wspomniano o sprawie księży autochtonów i w ogóle ludności autochtonicznej. Ks. Zink prosił, by nie wprowadzać niepokoju na tle języka, nie dzielić wiernych na dwa wrogie obozy. Starał się więc uwzględnić racje jednej i drugiej strony, tzn. ludności autochtonicznej i władzy państwowej.

Od początku poważnym problemem były powstające komisje księży tzw. patriotów i to pod różnymi nazwami: „księży Caritasowcy”, księży działający przy ZBoWiD, Komisja Duchownych i Świeckich Działaczy przy Wojewódzkim Komitecie Frontu Narodowego²⁴. Ks. Zink wobec nich zajmował stanowisko zdecydowanie negatywne, choć bez wyciągania konsekwencji kanonicznych²⁵.

¹⁸ S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink*, s. 56–59.

¹⁹ Tamże. Należy dodać, że wcześniej ks. Teodor Bensch – obawiając się represji – wyznaczył na wikariusza generalnego ks. Józefa Łapota.

²⁰ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2007, s. 314; Tenże, *Uwarunkowania polityczne posługi pasterskiej w diecezji warmińskiej bpa Tomasza Wilczyńskiego*, *WWD*, 2006, nr 81, s. 101–109.

²¹ *WWD*, 1951, nr 2, s. 6; S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink*, s. 58.

²² Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie (dalej: AAWO-N), sygn. C IV 1, *Odezwa do duchowieństwa i wiernych*.

²³ Pisz o niej szeroko S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink*, s. 67–120.

²⁴ A. Dudek, *Sutanny w służbie Peerełu*, „Karta”, 1998, nr 25, s. 110–128; B. Bankowicz, *Ruch księży patriotów 1949–1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: *Ze studiów nad dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, red. A. Dudek, B. Bankowicz, Kraków 1996, s. 5–24; J. Żurek, *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009.

²⁵ A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, s. 56–60.

Ogólnie jednak pierwszy rok upłynął dość spokojnie. Została reaktywowana Warmińska Kapituła Katedralna, porządkowano sprawy parafii i proboszczów, zadbano o rozwój życia religijnego. 15 grudnia 1951 r. prymas Polski zanotował: „Z Olsztyna zgłosił się ks. prał. Zink, ks. prał. St[anisław] Kobyłecki i ks[iaźdz] kanonik N – z życzeniami na Boże Narodzenie. Ks[iaźdz] Zink wypowiedział piękne przemówienie, poprawną polszczyzną, okazując tego ducha Kościoła, jaki zdolny jest pokonać największe trudności dla dobra wiernych”²⁶.

Rok 1952 zapowiadał się dramatycznie. Już na początku władze zażądały usunięcia ks. Wacława Hipsza z Elbląga. Wcześniej został on skazany przez Sąd Okręgowy w Gdańsku na 3 miesiące aresztu po odczytaniu listu pasterskiego Episkopatu Polski w sprawie kościelnej *Caritas*. Areszt odbył, ale odwołał się od nakazu opuszczenia miasta. To jednak nie pomogło i 13 lutego 1952 r. wyjechał z Elbląga. Dzień wcześniej w Warszawie ks. Zink omawiał jego sprawę z prymasem Polski. Potem były trudności z mianowaniem następcy dla Elbląga w osobie ks. Franciszka Jaworskiego, na co nie chciały wyrazić zgody władze, ale – jak zanotował prymas – „energiczna postawa ks. Zinka sprawiła, że minister [Antoni] Bida przyrzekł raz jeszcze sprawę załatwić”²⁷.

Większym ciosem dla diecezji było usunięcie w czerwcu tr. kanclerza Kurii ks. Stanisława Kobyłeckiego. Z „Pro memoria” wynika, że główną przyczyną było to, iż pełnił on funkcję wikariusza kapitulnego dla księży pochodzących z diecezji łuckiej (w diec. warmińskiej było stamtąd 10 kapłanów). Prymas odnotował: „Przewrażliwienie polityczne rządu upatruje w tym stanowisku wielkie niebezpieczeństwo dla dobrych stosunków między Polską a Związkiem Radzieckim”²⁸. To na pewno jeden z powodów, ale też obawiano się wpływu ks. Kobyłeckiego na ks. Zinka. W jednej z charakterystyk, przygotowanych przez Prezydium WRN w Olsztynie – zresztą bardzo niesprawiedliwych dla ks. Zinka – napisano: „ks. Zink robi wrażenie człowieka ograniczonego, upartego, bojaźliwego i mało samodzielnego. Znajduje się niewątpliwie pod decydującym wpływem ks. Kobyłeckiego”²⁹. Natomiast po wyjeździe ks. Kobyłeckiego odnotowano: „Wyjazd byłego Kanclerza Kurii, ks. Kobyłeckiego, wpłynął dodatnio. Podobno faworyzował księży z byłej Kurii Wołyńskiej, a lekceważył członków Okręgowej Komisji Księży (...). Kuria Biskupia wstrzymuje się od kontaktów z Samodzielnym Referatem do Spraw Wyznań i w ogóle z Prezydium WRN”³⁰.

Jak niesprawiedliwy był osąd Prezydium WRN w Olsztynie dobitnie świadczy wypowiedź dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie Antoniego Bidy: „Ten «niemczura» jest zbyt mocny, by można było nim powodować”³¹. Dodajmy w tym miejscu jeszcze zdanie samego prymasa wypowiedziane w kontekście usunięcia ks. Kobyłeckiego, a którego bronił ks. Zink: „Ten człowiek [tzn. ks. Zink]

²⁶ Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 1: 1948–1952, Warszawa 2017, s. 72.

²⁷ M. Józefczyk, *Elbląg i okolice 1937–1956. Chrześcijaństwo w tyglu dwóch totalitaryzmów*, Elbląg 1998, s. 158–161; Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 1, s. 140, 145, 145, 156.

²⁸ Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 1, s. 249.

²⁹ Archiwum Akt Nowych, Urząd do Spraw Wyznań (dalej: AAN, UdSW), sygn. 125/300, k. 4; S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink*, s. 131.

³⁰ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), sygn. 444/7, k. 309 (10 VII 1952).

³¹ Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 1, s. 254.

czyni zdumiewające postępy ku Polsce. Szkoda, że ta Polska wszystko czyni, aby tego syna zagubionego odsunąć od siebie³².

Kolejnym uderzeniem władz państwowych była likwidacja niższego seminarium duchownego we Fromborku³³. W roku szkolnym 1950/51 uczyło się tam 126 młodzieńców. 3 lipca 1952 r. wkroczył do budynku specjalny zespół milicji, UB i Referatu do spraw wyznań i zajął dom wraz z majątkiem ruchomym oraz prywatnym. Uderzenie to odbiło się głośnym echem w całej Polsce. Zareagował na nie także prymas. Ks. Zink też w wielu pismach i rozmowach bronił tej instytucji, ale bezskutecznie. Nie pomogły rozmowy ani z Antonim Bidą, ani miejscowym wojewodą, a budynek został przeznaczony na szpital psychiatryczny³⁴.

Gdy została przegrana sprawa niższego seminarium, powróciły szykany wobec księży. Już 28 sierpnia 1952 r. ks. Zink informował prymasa Polski o planowanym usunięciu kolejnego kanclerza, ks. Aleksandra Iwanickiego³⁵. O nim Wydział do Spraw Wyznań w Olsztynie pisał wówczas: „ks. Iwanicki był kapelanem AK na okręg lubelski i długi czas przebywał na naszym województwie pod innym nazwiskiem «Kaliński». Przeszłość jego do 1950 r. cechowała się wybitną wrogością do naszego ustroju. W 1950 r. siedział w więzieniu. Po wyjściu z więzienia 25 XII 1950 r. poszedł z powrotem na pracownika Kurii, gdzie pełnił funkcję notariusza, po wysiedleniu byłego kanclerza ks. Kobyłeckiego. Za wrogą postawę wobec Władzy Ludowej, został ks. Kaliński kanclerzem Kurii³⁶”.

W kwietniu i maju tego roku zostali aresztowani ks. Stanisław Bogucki³⁷ i ks. Stanisław Jurczak (Zawadzki)³⁸. Przed wyborami do Sejmu w październiku 1952 r. taki los spotkał ks. Szczepana Smarzycha³⁹, ks. Stanisława Sobieszczyka⁴⁰ i o. Wacława Niedrowskiego⁴¹. Ks. Zink pisał wówczas do dyrektora Antoniego Bidy, że „każdy wypadek aresztowania księdza jest nie tylko dla niego bolesnym zdarzeniem, lecz nie mniej dla wiernych parafii, której jest rządcą”. Prosił „gorąco i najusilniej o odwołanie dokonanych już aresztowań i zaniechanie dalszych tego rodzaju kroków⁴²”.

³² Tamże, s. 265.

³³ APO, sygn. 1141/3253, k. 18–21.

³⁴ A. Szorc, A. Kopiczko, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”*. Zarys dziejów, Olsztyn 1995, s. 108–109.

³⁵ Stefan Wyszynski, *Pro memoria*, t. 1, s. 326.

³⁶ APO, sygn. 444/72, k. 62; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2007, s. 100–101; M. Piotrowski, *Iwanicki Aleksander*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, red. J. Myszor, Warszawa 2002, s. 86–87.

³⁷ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 26–28.

³⁸ Tamże, s. 116–117.

³⁹ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 262–263.

⁴⁰ Tamże, s. 268–269.

⁴¹ I.M. Rusecki, *Niedrowski Wacław*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003, s. 200–201.

⁴² Instytut Pamięci Narodowej. Oddział w Białymstoku, sygn. Bi, 087/229/2/d, k. 124; AAN, UdSW, sygn. 18/1848, k. 3–4; S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink*, s. 133.

Niedługo potem aresztowano kolejnych dwóch duchownych: ks. Leonarda Jakubasę⁴³ i ks. Józefa Granitowskiego⁴⁴. Ks. Zink zdecydował się wystosować kolejny list do dyrektora UdSW Antoniego Bidy: „Smutny bilans pięciu aresztowanych w krótkim czasie kapłanów ma swoją wymowę. Roztrząsa niewesołe widoki na przyszłość”. Zwracał dalej uwagę, że aresztowania te szczególnie uderzały w ludność warmińską, bo dwaj ostatni byli autochtonami. „Ekscelencjo, Panie Ministrze! Zdaję sobie sprawę, że pismem powyższym nie sprawię Waszej Ekscelencji żadnej przyjemności, tak samo jak również dla mnie jest to bardzo przykre doniesienie o tak bolesnych wypadkach, jednakże z obowiązku zmuszony stać w obronie podległych mi kapłanów, a pragnąc być obiektywnym w każdej okoliczności oraz mając na uwadze na pierwszym miejscu dobro sprawy pozwalam sobie ponownie serdecznie i usilnie prosić Waszą Ekscelencję o łaskawe dołożenie skutecznych starań w celu zwolnienia aresztowanych”⁴⁵.

Gdy ks. Zink zwrócił się do wiernych w liście pasterskim na 1 listopada 1952 r. o zbiórkę ofiar na seminarium duchowne i poruszył w nim sprawę likwidacji niższego seminarium oraz represji, władze wojewódzkie nakazały poszczególnym referentom powiatowym wezwać wszystkich duchownych i zabronić im odczytania pisma. Listy przesłane przez Kurię zostały po części skonfiskowane. Na rozmowę wezwano także rządcę diecezji, zmuszając go do wytłumaczenia się z tego listu⁴⁶.

W piśmie do prymasa z 27 października 1952 r. ks. Zink informował już o wyraźnym pogorszeniu się stosunków z władzą. Zdarzało się, że był wzywany do Wojewódzkiej Rady Narodowej w sposób niegrzeczny, na kilka godzin przed planowanym przez władze spotkaniem⁴⁷. W dniu wyborów do Sejmu, w niedzielę 26 października 1952 r. władze domagały się odprawienia tylko pierwszej rannej Mszy oraz odłożenia nabożeństw czterdziestogodzinnych w parafiach, w których w tym dniu miały przypadać. O księżach aresztowanych wyrażały się jako o szpiegach i bandytach, grożąc aresztowaniem wszystkich autochtonów, którzy nie chcą jednoznacznie przyznać się do polskości. Żądano usunięcia z diecezji lub przeniesienia na emeryturę kilku księży. Atakowano także osobiście ks. Zinka, odbierając jego kazanie odpustowe w Gietrzwałdzie we wrześniu 1952 r. „Stójcie mocno w wierze” jako antypaństwo⁴⁸.

Prymas Polski, po spotkaniu z ks. Zinkiem 2 listopada 1952 r., napisał: „Wygląda to na próbę zlikwidowania ks. Zinka. Byłby to niezwykle finał «stabilizacji na Ziemiach Zachodnich», którą tak przechwalał się rząd przed dwoma blisko laty”.

Oczywiście, należy to wszystko rozpatrywać w kontekście tego, co działo się wówczas w Polsce – m.in. aresztowań biskupów i księży, procesów pokazowych, czy innych represji, ale to pominiemy. Tak dochodzimy do jednego z najważniejszych zdarzeń początku lat pięćdziesiątych w relacjach państwo–Kościół. Chodzi

⁴³ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2, s. 119.

⁴⁴ Tamże, s. 86.

⁴⁵ S. Brewczyński, *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink*, s. 133.

⁴⁶ A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, s. 51.

⁴⁷ AAN AWO, sygn. D V 2/3a.

⁴⁸ Tamże.

o ogłoszony przez Radę Państwa „Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych” z 9 lutego 1953 r. Było to już jednoznaczne ograniczenie niezależności Kościoła w sprawowaniu jurysdykcji kościelnej. Na mocy tego dekretu, zgody państwa wymagało „tworzenie, przekształcanie i znoszenie duchownych stanowisk kościelnych, objęcie przez duchownego stanowiska kościelnego” oraz wprowadzono „ślubowanie na wierność Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”. Dawał on już całkowitą kontrolę państwa nad Kościołem⁴⁹.

Władze wojewódzkie zaczęły wzywać do siebie rządców diecezji na rozmowy i w celu odbierania ślubowania. Ks. Zink został wezwany na 14 lutego 1953 r. Rozmowę przeprowadził osobiście Juliusz Malewski (autochton z Woryt k. Gietrzwałdu). Ks. Zink został przez niego oskarżony o „erygowanie parafii i obsadzanie stanowisk kościelnych bez uzgodnienia z Prezydium WRN”. Zarzuty dotyczyły też księży autochtonów i podkreślania przez nich ich niemieckiej narodowości.

Miesiąc później, 11 marca 1953 r., odbyła się kolejna rozmowa w Prezydium WRN, już w nieco innym tonie. W jej trakcie zakomunikowano ks. Zinkowi, że w ciągu trzech dni, z powodu wrogiego stosunku do Polski Ludowej oraz za „niewykonywanie poleceń władz państwowych”, mają zostać usunięci ks. Aleksander Iwanicki i ks. Stanisław Chrzanowski, a za rewizjonizm niemiecki ks. Maksymilian Tarnowski⁵⁰. Ks. Zink nakazów tych do wiadomości nie przyjął i na znak protestu opuścił siedzibę WRN, ale nie mogło to niczego zmienić. Rzeczywiście ks. Chrzanowski i ks. Iwanicki opuścili diecezję⁵¹. Pod koniec kwietnia 1953 r. jeszcze zażądano usunięcia dziekana ks. Antoniego Wieczorka z Elku⁵². Była to już próba całkowitego podporządkowania ks. Zinka polityce władzy państwowej, o czym zresztą otwarcie pisano. Gdy na jednej z kolejnych rozmów z przewodniczącym Prezydium WRN Juliuszem Malewskim⁵³ zażądano od niego powołania nowego kanclerza Kurii Biskupiej, odpowiedział, że ponieważ „w ciągu ostatnich ośmiu miesięcy na skutek interwencji władz zmieniono mu dwóch kanclerzy, (...) na ten temat nie chce dyskutować i nie da kandydatów. Prosi przyjąć to jako ostatnie słowo. Jest mu ciężko, ale całkiem dobrze radzi sobie bez kanclerza. Może mógłby mieć kandydatów na to stanowisko, ale władza na pewno by nie zatwierdziła”⁵⁴. Władze państwowe były zainteresowane, by te ważne stanowiska obejmowali tzw. księża patrioci, a na to nie wyrażał zgody ks. Zink.

Ósmego maja 1953 r. przeciwko nieustannemu szykanowaniu Kościoła, naruszaniu jego praw i aresztowaniom duchownych, zaprotestował cały Episkopat. W obszernym memoriale, wystosowanym do Rady Ministrów pod znaczącym tytułem „Non

⁴⁹ P. Raina, *Kościół w Polsce*, t. 1, s. 392 (tu występuje data 10 II); J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 134.

⁵⁰ AAN AWO, D V 2/3a; A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, s. 51.

⁵¹ A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2, s. 48, 100.

⁵² Tamże, s. 311–312.

⁵³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Malewski (dostęp: 16.05.2019).

⁵⁴ AAN, UdSW, sygn. 37/225; A. Kopiczko, *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, s. 51–52.

possumus” (*Nie możemy*) biskupi przedstawili tragiczną sytuację, w jakiej państwo stawia Kościół w Polsce. W części poświęconej Warmii biskupi napisali m.in.: „Co wycierpiał od władz administracyjnych taki ks. infułat Zink w Olsztynie, autochton, człowiek, który całe życie dążył do Polski – trudno opisać. Mogłoby to największego przyjaciela wrogiem uczynić, choć nie złamało tego dzielnego Warmiaka”⁵⁵.

Komitet Centralny PZPR uznał, że memoriał „prześiąknięty nienawiścią i wrogością wobec Polski Ludowej stanowi rozwiniętą platformę walki ideologicznej i politycznej klerykalnej reakcji przeciwko państwu ludowemu, przeciwko ideologii marksizmu-leninizmu, przeciwko Frontowi Narodowemu” oraz „ujawnia raz jeszcze w przejrzystych i cynicznych aluzjach antyradzieckie oblicze episkopatu”⁵⁶.

Niedługo potem po raz kolejny prymas Polski przybył do Olsztyna, by 31 maja udzielić święceń kapłańskich, do których przystąpiło jedenastu diakonów. Podczas tej samej Liturgii pięciu alumnów przyjęło diakonat, a trzech subdiakoniat. Obrzędy trwały cztery godziny. Kardynał Wyszyński odnotował: „Przemawiał na wstępie ks. Zink, jak zwykle jędrnie i autorytatywnie; jest to człowiek zasadniczy. Uzasadniał prawo Kościoła do wolności”⁵⁷. Natomiast 1 czerwca miało miejsce spotkanie księży dziekanów. Sprawozdanie z sytuacji diecezji złożył wówczas ks. Zink, a prymas Polski zanotował: „Sprawozdanie to jest świadectwem ciężkiej doli Kościoła na Warmii. Rzecz znamienita, że rząd najciężej doświadcza ziemię warmińską. Usunięcie kanclerza kurii ks. prał. Kobyłeckiego, konfiskata niższego seminarium wraz z całym jego mieniem, nawet osobistym młodzieży, konfiskata majątku diecezji Smołowo (Smolajny), wysiedlenie proboszcza katedry, ks. Chrzanowskiego i drugiego kanclerza Kurii ks. Iwanickiego, trudności personalne, wysiedlenia dziekanów i księży proboszczów, dokuczliwość na każdym kroku – to są ślady krwawej drogi diecezji warmińskiej. Pomimo prześladowań kierowanych z Warszawy praca diecezji szła normalnie i coraz bardziej wiązała w całość duchowieństwo i lud Boży. Któż nie widzi, jak wielkie znaczenie miała ta praca religijna i dla narodowej racji stanu”⁵⁸.

18 czerwca 1953 r. ks. Wojciech Zink znów był w Warszawie i wystosował wówczas list do prezesa Rady Ministrów Bolesława Bieruta, – jak zanotował prymas Polski – „żaląc się na «rugi» „stosowane wobec duchowieństwa w diecezji”⁵⁹. Dzień później (19 VI) został wezwany przez kierownika Referatu do Spraw Wyznań Leopolda Topczewskiego w sprawie memoriału Episkopatu Polski. Stwierdził wówczas, że mimo iż jego treści nie znał wcześniej, to „stanowisko zawarte w piśmie całkowicie pokrywa się z jego stanowiskiem”. Na stanowczy zakaz upowszechniania treści pisma odpowiedział, że na pewno zapoznają się z nim duchowni⁶⁰.

* * *

I tak zbliżamy się do punktu kulminacyjnego, czyli usunięcia ks. Wojciecha Zinka z diecezji warmińskiej. Okoliczności i sam przebieg czynności został opi-

⁵⁵ P. Raina, *Kościół w Polsce*, t. 1, s. 420.

⁵⁶ B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: 1944–1955, Olsztyn 1999, s. 133.

⁵⁷ Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 2: 1953, Warszawa 2017, s. 146.

⁵⁸ Tamże, s. 146–147.

⁵⁹ Tamże, s. 161.

⁶⁰ AAN, UdSW, sygn. 37/228, k. 2.

sany w artykule pt. „Ks. prof. Stefan Biskupski – objęcie urzędu wikariusza kapitulnego diecezji warmińskiej i charakterystyka jego pracy na tym stanowisku”⁶¹. Przytoczny ten przebieg. Aresztowanie prymasa Polski miało miejsce wieczorem 25 września 1953 r.⁶². Trzy dni później (28 września) Episkopat Polski – pod presją czynników państwowych – wydał deklarację o stworzeniu warunków dla normalizacji stosunków między państwem a Kościołem⁶³. Znalazły się w niej słowa odpowiadające propagandzie komunistycznej: „Godne ubolewania fakty ujawnione w procesie biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarka wymagają zdecydowanego potępienia (...). Episkopat przeciwstawia się wiązaniu religii i Kościoła z egoistycznymi celami politycznymi wrogich Polsce kół zagranicznych (...), przeciwstawia się politycznej postawie i akcji pewnego odłamu hierarchii i dużej części kleru niemieckiego, którzy są jednym z motorów antypolskiej i rewizjonistycznej działalności”. Tego samego dnia Episkopat wystosował „Wezwanie do wiernych o zachowanie spokoju w kraju”⁶⁴. To ostatnie wezwanie i „Deklaracja” miały być odczytane w kościołach w całej Polsce 4 października. Następnego dnia Rada Ministrów wydała „Komunikat” w związku z „Deklaracją” Episkopatu Polski, podpisany przez Józefa Cyrankiewicza⁶⁵. Władzom politycznym zależało teraz bardzo, by te trzy oświadczenia: „Deklaracja” i „Wezwanie” Episkopatu oraz „Komunikat” Rady Ministrów dotarły do księży i były odczytane z ambon. Z zachowanych sprawozdań wynika, że kolportażem zajęły się referaty do spraw wyznań. Ks. Wojciechowi Zinkowi dostarczył je kierownik Samodzielnego Referatu do Spraw Wyznań 30 września (środa)⁶⁶. Ks. Zink oświadczył, że nie potrzebuje żadnej pomocy ze strony władz do przekazania dokumentów. Drugiego października (piątek) władze przeprowadziły sondaż, czy materiały dotarły do dziekanów. Okazało się, że jeszcze nie. Wówczas po raz drugi udał się do ks. Zinka kierownik Referatu do Spraw Wyznań i zażądał wyjaśnienia sprawy. Wikariusz kapitulny oświadczył, że materiałów nie wysłał i nie wysłał, „ponieważ nie widzi takiej potrzeby”.

Ks. Zink wiedział o zaistniałej sytuacji w Warszawie, to znaczy o aresztowaniu prymasa Polski. Był tam na pewno 26 września. W nocy z 26 na 27 września wrócił pociągiem do Olsztyna. 27 września udzielał sakramentu bierzmowania w Kętrzynie. W kazaniu mówił, że „w tych dniach Kościół nasz przeżywa bardzo ciężkie chwile”. 2 października (piątek) udał się do Białegostoku i można przypuszczać, że celem wyjazdu była chęć konsultacji w sprawie odczytania z ambon „Deklaracji” i „Wezwania” Episkopatu oraz „Komunikatu” Rady Ministrów. We wspomnieniach

⁶¹ A. Kopiczko, *Ks. prof. Stefan Biskupski – objęcie urzędu wikariusza kapitulnego diecezji warmińskiej i charakterystyka jego pracy na tym stanowisku*, SW, 1995, t. 32, s. 379–388

⁶² Por. Stefan Wyszyński, *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, Warszawa 2018, s. 3–10.

⁶³ P. Raina, *Kościół w Polsce*, t. 1, s. 446–447.

⁶⁴ Tamże, s. 447.

⁶⁵ Tamże, s. 448.

⁶⁶ Sekretarz KC PZPR, Edward Ochab pisał do I sekretarza KW PZPR w Olsztynie, że w najbliższą niedzielę powinien we wszystkich kościołach być odczytany Komunikat Episkopatu Polski. Komitety wojewódzkie powinny dopilnować (bez bezpośredniego ingerowania partii i UB), aby księża otrzymali go na czas od swoich biskupów. Dalej pisał, że należy przygotować politycznie zetempowski aktyw studencki, by prowadził w swoim środowisku pracę agitatorską. – AP Olsztyn, sygn. 1141/3253, k. 206.

o arcybiskupie Romualdzie Jałbrzykowskim jest taki fragment: „Ksiądz Arcybiskup [R. Jałbrzykowski] po zapoznaniu się z treścią oświadczenia Episkopatu i choć to oświadczenie było nie według jego myśli i nie we wszystkim się z nim zgadzał, to jednak, nie chcąc wyłamywać się z solidarności z komisją Episkopatu, oświadczenie to polecił rozesłać do księży proboszczów. Następnego dnia po rozesłaniu wymienionego oświadczenia przybył do Białegostoku ks. Wojciech Zink, wikariusz Kapituły z Olsztyna. Od razu po wejściu do Kurii zapytał, czy oświadczenie Episkopatu już zostało rozesłane, a gdy otrzymał odpowiedź twierdzącą, odrzekł: «Szkoda, spóźniłem się». Po czym poszedł do Księdza Arcybiskupa. Po obiedzie ks. infułat odjechał do Olsztyna bardzo niezadowolony z wyniku swej misji, tejże nocy został w Olsztynie aresztowany i osadzony w więzieniu”⁶⁷.

Ks. Zink nie zgodził się na odczytanie z ambon „Deklaracji” i „Wezwania” Episkopatu oraz „Komunikatu” Rady Ministrów i rzeczywiście 2 października władze państwowe zdecydowały błyskawicznie o jego internowaniu. Tego dnia doręczono mu pisemne zaproszenie, by stawił się o godz. 20.00 w gabinecie przewodniczącego Prezydium WRN. Przyszedł tam w towarzystwie ks. Kazimierza Pacewicza – wikariusza parafii św. Jakuba w Olsztynie i ks. Stefana Brzykcego – prokuratora (ekonoma) Seminarium Duchownego. Z gabinetu przewodniczącego odbył rozmowę telefoniczną z biskupem Zygmuntem Choromańskim, sekretarzem Konferencji Episkopatu. Oznajmił wówczas, że „jest już za późno na rozesłanie materiałów, i że doskonale zdaje sobie sprawę ze skutków, jakie mogą nastąpić, lecz swego zdania nie zmieni”. Gdy wrócił do domu (ok. godz. 22.00), funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa obstąpili budynek, a ponieważ nie chciał ich wpuścić, wybili okno i weszli do mieszkania, gdzie przez prawie trzy godziny przeprowadzali rewizję. Po niej ks. Zink zapalił papierosa i oznajmił, że „jest gotów”. Następnie wywieziono go w nieznanym kierunku⁶⁸.

Po tym fakcie – jeszcze w godzinach nocnych 2 października – przeprowadzono rozmowę z ks. Franciszkiem Bryxem, notariuszem Kurii, który wyraził zgodę na podpisanie „Wezwania” Episkopatu i poprosił o pomoc w rozesłaniu materiałów do dziekanów. W ten sposób wszyscy księża mieli je już 3 października (sobota).

Ze sprawozdania omawiającego zachowanie się duchowieństwa w sprawie odczytania tych dokumentów z ambon wynika, że nie wszyscy dostosowali się do zaleceń władz. Pewna grupa w ogóle nie podporządkowała się, inni pod groźbami przeczytali je dopiero w następną niedzielę, ale byli też tacy, którzy w pełni akceptowali postępowanie władz.

Zaraz po aresztowaniu ks. Wojciecha Zinka kapituła katedralna wybrała nowego wikariusza kapitułnego – ks. Jana Hanowskiego (80 lat). Faktu tego nie zaakceptował jednak przewodniczący Konferencji Episkopatu – biskup Michał Klepacz

⁶⁷ S. Czyżewski, *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jałbrzykowskim Arcybiskupie Metropolicie Wileńskim spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015, s. 112. Por. W. Ziemia, *Kronika 2016 r.* (zapis z 27 II 2016 r.) w zbiorach AAN AW w Olsztynie.

⁶⁸ APO, sygn. 1141/3253, k. 264. Ks. Wojciech Zink przebywał w więzieniu mokotowskim w Warszawie jednocześnie z biskupami Antonim Baraniakiem i Czesławem Kaczmarkiem. Po zwolnieniu – bez prawa powrotu do diecezji – zamieszkał w Pawłowie k. Lublina, potem przez jakiś czas był w sanatorium pocztowców w Zakopanem i k. Warszawy. Powrócił jako delegat bpa Tomasza Wilczyńskiego na początku grudnia 1956 r.

oznajmiając, że wybór jest nieważny z powodu udziału w posiedzeniu ks. Stefana Zajkowskiego, który był tylko kanonikiem honorowym⁶⁹. Faktycznie chodziło tylko o znalezienie pretekstu, by zmienić decyzję. W międzyczasie przewodniczący Konferencji Episkopatu uzgodnił z władzami państwowymi kandydaturę ks. prof. Stefana Biskupskiego.

W Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej znajduje się protokół z posiedzenia Warmińskiej Kapituły Katedralnej z 11 października 1953 r. Zwołał je tymczasowy przewodniczący – ks. kan. Józef Łapot, a uczestniczyli ks. kan. Augustyn Szarnowski i ks. kan. Leon Kamiński. Na posiedzenie nie zostali wezwani: ks. kan. dr Stanisław Chrzanowski (w latach 1953–1956 przebywał w Mariówce) i ks. kan. Aleksander Iwanicki⁷⁰, ponieważ – jak twierdził przewodniczący – obydwaj byli poza diecezją i nie znano ich miejsc pobytu. Ks. Łapot powiadomił zebranych, że dotychczasowy wikariusz kapitulny, ks. inf. Wojciech Zink nie jest „w stanie możliwości wykonywania swej władzy od dnia 3 października” i dlatego kapituła powinna przystąpić do nowego wyboru. Właśnie 11 października – w myśl przepisów prawa kanonicznego – był ostatnim dniem, w którym takiego wyboru można było dokonać. Wszystkie trzy głosy padły teraz na osobę ks. prof. Stefana Biskupskiego, kapłana diecezji wrocławskiej⁷¹.

Ks. Wojciech Zink spędził w więzieniu 16 miesięcy. Po wyjściu z niego nie mógł jednak – na skutek zakazu – wrócić do diecezji. Zgodę na to otrzymał dopiero w czasie przemian Polskiego Października. 6 grudnia 1956 r. – już za biskupa Tomasza Wilczyńskiego – został wikariuszem generalnym. Wówczas – co znamienne – wicedyrektor Urzędu do Spraw Wyznań Jan Lech napisał do Wydziału do Spraw Wyznań w Olsztynie, że „sprawa powołania ks. Zinka na wikariusza generalnego to sprawa wewnętrzna Kurii i nie wymaga uzgodnień”⁷².

W lipcu 1958 r. ks. Wojciech Zink został wybrany na prepozyta Kapituły Katedralnej we Fromborku (wcześniej od reaktywowania w 1951 r. był jej dziekanem), w maju 1960 r. został odznaczony godnością protonotariusza apostolskiego. Tym samym do śmierci w 1969 r. pozostał najbliższym współpracownikiem najpierw wspomnianego biskupa Tomasza Wilczyńskiego, a po jego śmierci w 1965 r. – biskupa Józefa Drzazgi. W ich imieniu bardzo często udawał się do władz wojewódzkich, także wyznaniowych, by bronić Kościoła warmińskiego i załatwiać sprawy szczególnie trudne, m.in. oskarżeń księży, placówek duszpasterskich, katechizacji, seminarium duchownego. Tych spotkań odbył na pewno kilkanaście, jeśli nie kilkadziesiąt. Z wielu z nich zachowały się protokoły, ale w tym opracowaniu zrezygnujemy z ich analizy.

Jeszcze w latach sześćdziesiątych XX w. ks. Zink występował w obronie ludności autochtonicznej, zorganizował także samopomoc kapłańską. Przyjaźnił się – co zapewne też jest interesujące – z ks. Aleksandrem Iwanickim, pochodzącym z diecezji łuckiej. Gdy ks. Iwanicki w grudniu 1956 r. został proboszczem parafii

⁶⁹ J. Wojtkowski, *Diecezja warmińska w latach 1945–1972*, KMW, 1996, nr 1, s. 83.

⁷⁰ Po wydaleniu z diecezji ks. Stanisława Kobyleckiego został mianowany kanclerzem 23 VII 1952 r. Wydalony z diecezji 14 III 1953 r.

⁷¹ Protokół wyborczy wikariusza kapitulnego, *WWD*, 1953–1954, nr 1, s. 1–2.

⁷² AAN, UdSW, sygn. 47/228 (17 XI 1956).

św. Wojciecha w Elblągu, ks. Zink pomagał mu w inwestycjach parafialnych, a w soboty i niedziele jeździł tam z pomocą duszpasterską. Ale też spotykał się ze swoimi współpracownikami z okresu rządów w diecezji: ks. Stanisławem Chrzanoskim i ks. Mieczysławem Karpińskim czy autochtonem ks. Janem Hanowskim.

Jedną z ostatnich posług ks. Wojciecha Zinka, był jego udział w święceniach biskupich ks. Juliana Wojtkowskiego 22 sierpnia 1969 r. W drodze powrotnej poczuł się niedobrze i od razu trafił do szpitala w Olsztynie. Tam zapadł w śpiączkę i dwa tygodnie później, 9 września 1969 r., zmarł.

Ks. Wojciech Zink zasłużył w pełni na określenie „kapłan niezłomny”. Pozostał wierny diecezji warmińskiej i Kościołowi lokalnemu także w czasach niezwykle trudnych, jakim był okres stalinowski. W czasie pogrzebu biskup Józef Drzazga powiedział o nim: „W sposób szczególny był on przyjacielem ludu warmińskiego. Z tego ludu wyrósł. Nad tym ludem pracował jako kapłan. Temu ludowi służył do ostatniego tchnienia swego życia. Troszczył się o jego potrzeby. Zabiegał o posyłanie na parafie warmińskie kapłanów, którzy by ten lud rozumieli i kochali”. Ale trzeba jeszcze dodać, że nie zawiódł także prymasa Polski w momencie dla niego najtrudniejszym, gdy inni biskupi ulegli presji władz państwowo-partyjnych. Nic zatem dziwnego, że między nimi istniała szczególna więź szacunku i zrozumienia. Także dla Kościoła lokalnego pozostał przykładem kapłana, który nigdy nie uległ naciskom i szantażom lokalnym urzędnikom administracji państwowej.

RZĄDCA DIECEZJI WARMIŃSKIEJ KS. WOJCIECH ZINK A WŁADZE PARTYJNO-PAŃSTWOWE (1951–1953). ZARYS PROBLEMATYKI

STRESZCZENIE

W ostatnich latach wzrosło zainteresowanie ks. Wojciechem Zinkiem, który w latach 1951–1953 sprawował rządy w diecezji warmińskiej. Dużo uwagi poświęca się jego postawie wobec ówczesnych władz polskich i sprzeciwowi wobec aresztowania prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego. Wielokrotnie występował w obronie duchownych i wiernych, których spotykały represje ze strony funkcjonariuszy państwowych i partyjnych. Protestował przeciwko aresztowaniu kapłanów. Zdecydowanie sprzeciwiał się próbom ograniczenia duszpasterstwa parafialnego i ograniczaniu likwidacji instytucji kościelnych, zwłaszcza niższego seminarium duchownego we Fromborku. Bronił księży autochtonów, ale też starał się zapobiegać konfliktom z powodu prób przywrócenia języka niemieckiego w nabożeństwach. Nie akceptował działalności tzw. księży patriotów. Z powodu niezłomnej postawy wielokrotnie był wzywany na rozmowy z przewodniczącym Wojewódzkiej Rady Narodowej i kierownikiem Wydziału do Spraw Wyznań w Olsztynie. Gdy doszło do aresztowania prymasa Polski nie wyraził zgody na odczytanie w parafiach wydanych wówczas komunikatu Rady Ministrów i „wezwania” Episkopatu Polski. Z tego powodu został wieczorem 2 października 1953 r. aresztowany i osadzony w więzieniu w Warszawie, w którym spędził 16 miesięcy. Do diecezji mógł jednak powrócić dopiero po przemianach Polskiego Października w 1956 r. Kolejne lata życia poświęcił na pracę w Kurii Biskupiej. Był najbliższym

współpracownikiem biskupa Tomasza Wilczyńskiego, a po jego śmierci w 1965 r. – biskupa Józefa Drzazgi. W ich imieniu bardzo często udawał się do władz wojewódzkich, także wyznaniowych, by bronić Kościoła warmińskiego i załatwiać sprawy szczególnie trudne, m.in. oskarżeń księży, placówek duszpasterskich, katechizacji, seminarium duchownego. Jeszcze w latach sześćdziesiątych występował w obronie ludności autochtonicznej i zorganizował samopomoc kapłańską. Tym samym w pełni zasłużył na określenie „kapłan niezłomny”. Za swoją heroiczną postawę został też upamiętniony tablicą odsłoniętą 18 czerwca 2018 r. w Ogrodzie Sprawiedliwych w Warszawie.

**THE RULER OF THE WARMIA DIOCESE, PRIEST WOJCIECH ZINK
AND THE PARTY AND STATE AUTHORITIES (1951–1953).
OUTLINE OF THE PROBLEM**

SUMMARY

In recent years, interest in priest Wojciech Zink, who in 1951–1953 governed in the diocese of Warmia, has increased. Much attention is devoted to his attitude towards the then Polish authorities and opposition to the arrest of the Primate of Poland, Cardinal Stefan Wyszyński. He repeatedly defended the clergy and the faithful, who were met with repression by state and party officials. He protested against the arrest of priests. He strongly opposed attempts to reduce parish priesthood and to limit the liquidation of church institutions, especially the lower seminary in Frombork. He defended indigenous priests, but he also tried to prevent conflicts because of attempts to restore the German language in services. He did not accept the so-called priests the patriots. Because of his steadfast attitude he was repeatedly called upon to talk to the chairman of the Provincial National Council and the head of the Department for Religious Affairs in Olsztyn. When the Primate of Poland was arrested, he did not agree to read the message of the Council of Ministers and the “summons” of the Polish Episcopate in parishes. For this reason he was arrested in the evening on October 2, 1953 and imprisoned in Warsaw, where he spent 16 months. However, he could return to the diocese only after the transformation of the Polish October in 1956. He spent the next years of his life working in the Bishop’s Curia. He was the closest associate of bishop Tomasz Wilczyński, and after his death in 1965 – of bishop Józef Drzazga. On their behalf, he often went to provincial authorities, including denominational authorities, to defend the Warmian Church and settle particularly difficult matters, including accusations of priests, pastoral institutions, catechesis and seminary. Back in the 1960s, he defended indigenous people and organized priestly self-help. Thus he fully deserves the term “steadfast priest.” For his heroic attitude he was also commemorated with a plaque unveiled on June 18, 2018 in the Garden of the Righteous in Warsaw.

GENERALVIKAR DER DIÖZESE ERMLAND ADALBERT ZINK UND BEHÖRDEN DES PARTEISTAATES (1951-1953). ABRISS DER PROBLEMATIK

ZUSAMMENFASSUNG

In den letzten Jahren stieg wesentlich das Interesse an der Gestalt von Priester Adalbert Zink, der von 1951 bis 1953 in der Diözese Ermland regierte. Seine Haltung gegenüber den damaligen polnischen Behörden und sein Widerstand gegen die Verhaftung des polnischen Primas Kardinals Stefan Wyszyński sind von großer Bedeutung. Immer wieder verteidigte er die Geistlichen und Gläubigen, die von Staats- und Parteibeamten unterdrückt wurden. Er protestierte gegen die Verhaftung von Priestern. Er widersetzte sich den Versuchen, das Pfarramt einzuschränken und tritt gegen die Bestrebungen auf, kirchliche Einrichtungen abzuschaffen. Insbesondere bemühte er sich um die Erhaltung des Priesterseminars in Frauenburg. Zink verteidigte einheimische Priester, schlichtete auch Konflikte, als man versuchte, die Gottesdienste in deutscher Sprache abzuhalten. Die sogenannten Patriotenpriester akzeptierte er nicht. Aufgrund seiner standhaften Haltung wurde er wiederholt zu Gesprächen mit dem Vorsitzenden des Woiwodschaftsnationalrates und dem Leiter der Abteilung für religiöse Angelegenheiten in Allenstein gerufen. Als der Primas von Polen verhaftet wurde, erlaubte Zink nicht, in den Pfarreien die vom Ministerrat herausgegebene Bekanntmachung und den „Aufruf“ des polnischen Episkopats vorzulesen. Aus diesem Grund wurde er am Abend des 2. Oktober 1953 verhaftet und in Warschau inhaftiert, wo er 16 Monate verbrachte. Erst nach dem politischen Wandel im Jahre 1956, der als polnischer Oktober bezeichnet wird, konnte er in die Diözese zurückkehren. Die folgenden Jahre seines Lebens widmete er der Arbeit in der Bischofskurie. Er war der engste Mitarbeiter des Bischofs Tomasz Wilczyński und nach dessen Tod 1965 des Bischofs Józef Drzazga. In ihrem Namen ging er oft zu Woiwodschaftsbehörden, die für konfessionelle Angelegenheiten verantwortlich waren, um die Ermlandkirche zu verteidigen und sich mit besonders schwierigen Problemen auseinanderzusetzen. Dazu gehörten Vorwürfe gegen Priester, Verteidigung pastoraler Einrichtungen, Religionsunterricht, Fortbestehen des Priesterseminars. Noch in den 1960er Jahren verteidigte er die einheimische Bevölkerung und organisierte die priesterliche Selbsthilfe. Daher hat er sich die Bezeichnung „standhafter Priester“ voll verdient. Zum Gedenken an ihn wurde am 18. Juni 2018 im Warschauer Garten der Gerechten eine Gedenktafel für seine heldenhafte Haltung enthüllt.

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła rękopiśmienne

Archiwum Akt Nowych Archidiecezji Warmińskiej w Olsztynie, sygn. C IV 1; D V 2/3a; Ziemia Wojciech, Kronika 2016 r.

Archiwum Akt Nowych, Urząd do Spraw Wyznań, sygn. 18/1848, 37/225, 37/228, 47/228, 125/300.

Archiwum Państwowe w Olsztynie, sygn. 444/7, 444/72, 1141/3253.

Instytut Pamięci Narodowej. Oddział w Białymstoku, sygn. Bi, 087/229/2/d.

II. Źródła drukowane

Protokół wyborczy wikariusza kapitulnego, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, 1953–1954, nr 1, s. 1–2.

- Przemówienie Ks. Biskupa Ordynariusza dr. Józefa Drzazgi, wygłoszone 12 września 1969 roku w kościele w Gietrzwałdzie, w czasie nabożeństwa pogrzebowego za duszę śp. ks. infułata Wojciecha Zinka, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, 1970, nr 2, s. 54–56.
- Raina P., *Kościół w Polsce. Kościół katolicki a państwo w świetle dokumentów 1945–1989*, t. 1: *Lata 1945–1959*, Poznań 1994.
- Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 1: 1948–1952, Warszawa 2017.
- Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 2: 1953, Warszawa 2017.
- Wyszyński S., *Pro memoria*, t. 3: 1953–1956, Warszawa 2018.

III. Opracowania

- Bankowicz B., *Ruch księży patriotów 1949–1955, czyli „koń trojański” w polskim Kościele katolickim*, w: *Ze studiów nad dziejami Kościoła i katolicyzmu w PRL*, red. A. Dudek, B. Bankowicz, Kraków 1996, s. 5–24.
- Bober S., *Generalvikar Adalbert (Wojciech) Zink und Dr. Ignacy Tokarczuk*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 2012, Bd. 56, s. 68–77.
- Brewczyński S., *Ks. Adalbert (Wojciech) Zink. Rządca diecezji warmińskiej w latach 1951–1953*, Olsztyn 2006.
- Chłosta J., *Księża trudnych czasów. Biografie 30 warmińskich duchownych*, Olsztyn 1997.
- Czyżewski S., *Wspomnienia o Księdzu Doktorze Romualdzie Jalbrzykowskim Arcybiskupie Metropolicie Wileńskim spisane w 1959 roku*, Wrocław 2015.
- Dudek A., *Sutanny w służbie Peerelu*, „Karta”, 1998, nr 25, s. 110–128.
- Fijałkowska B., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1: 1944–1955, Olsztyn 1999.
- Fox U., *Adalbert/Wojciech Zink (1902–1969) vor 100 Jahren geboren*, „Ermlandbriefe”, 2002, nr 3, s. VII–VIII.
- Hoppe P., *Dompropst Albert Zink*, „Ermlandbriefe”, 1969, nr 90, s. 11.
- Jasiński G., *Akcja represyjna wobec ludności niemieckiej w województwie olsztyńskim przed wyborami do Sejmu w 1952 roku*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 2012, nr 1, s. 33–77.
- Józefczyk M., *Elbląg i okolice 1937–1956. Chrześcijaństwo w tyglu dwóch totalitaryzmów*, Elbląg 1998.
- Kopiczko A., *Die Verwalter der Diözese Ermland Teodor Bensch und Adalbert Zink (1945–1953)*, w: *Katholische Kirche unter Nationalsozialistischer und Kommunistischer Diktatur. Deutschland und Polen 1939–1989*, red. H.J. Karp i J. Köhler, Köln 2001, s. 247–257.
- Kopiczko A., *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1945–1992*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2007.
- Kopiczko A., *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 2: *Słownik*, Olsztyn 2003.
- Kopiczko A., *Kościół warmiński a polityka wyznaniowa po II wojnie światowej*, Olsztyn 1996.
- Kopiczko A., *Ks. prof. Stefan Biskupski – objęcie urzędu wikariusza kapitulnego diecezji warmińskiej i charakterystyka jego pracy na tym stanowisku*, „Studia Warmińskie”, 1995, t. 32, s. 379–388.
- Kopiczko A., *Przyjaciel ludu warmińskiego. Wspomnienie o ks. Wojciechu Zinku*, „Posłaniec Warmiński”, 24 X – 6 XI 1999.

- Kopiczko A., *Stosunek ks. Teodora Benscha i Adalberta Zinka do innych narodowości i władzy komunistycznej*, „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne”, 1997, nr 32, s. 87–93.
- Kopiczko A., *Stosunek ks. Teodora Benscha i Adalberta Zinka do ludności miejscowej*, „Borussia”, 1998/1999, nr 17, s. 138–145.
- Kopiczko A., *Usunięcie księdza Teodora Benscha w 1951 roku*, „Poślaniec Warmiński czyli Kalendarz Maryjny na rok 1996”, Olsztyn 1996, s. 119–122.
- Kopiczko A., *Uwarunkowania polityczne posługi pasterskiej w diecezji warmińskiej bpa Tomasza Wilczyńskiego*, „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne”, 2006, nr 81, s. 101–109.
- Kopiczko A., *Uwarunkowania społeczne i polityczne duszpasterstwa księży autochtonów w diecezji warmińskiej w latach 1945–1955*, w: *Społeczeństwo-Państwo-Kościół (1945–2000)*. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej Szczecin, 15–16 VI 2000 r., red. Arkadiusz Kawecki, Krzysztof Kowalczyk i Artur Kubaj, Szczecin 2000, s. 67–73.
- Kopiczko A., *Zink Wojciech (Adalbert)*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, red. Jerzy Myszor, Warszawa 2002, s. 327–328.
- Kopiczko A., *Zink Wojciech*, „Encyklopedia katolicka”, t. 20, Lublin 2014, kol. 1412.
- Lober J., *Zum Prozeß um deutschsprachige Gottesdienste in Bertung 1950–1952. Bericht eines Verurteilten mit einem Dokumentenanhang*, „Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands”, 2002, t. 50, s. 199–236.
- Piotrowski M., *Iwanicki Aleksander*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 1, red. Jerzy Myszor, Warszawa 2002, s. 86–87.
- Piszcz-Czapla M., *Urząd do spraw Wyznań*, w: „Encyklopedia katolicka”, t. 19, Lublin 2013, kol. 1415–1416.
- Roslan J., *Ks. Wojciech Zink*, „Gazeta Wyborcza”, 14 IX 2001, s. 15.
- Rusecki I.M., *Niedrowski Waclaw*, w: *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989*, t. 2, red. Jerzy Myszor, Warszawa 2003, s. 200–201.
- Sakson A., *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach 1945–1997*, Poznań 1998.
- Szorc A., Kopiczko A., *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”. Zarys dziejów*, Olsztyn 1995.
- Śp. Ks. infułat *Wojciech Zink*, „Warmińskie Wiadomości Diecezjalne”, 1970, nr 2, s. 53–54.
- Wojtkowski Julian, *Diecezja warmińska w latach 1945–1972*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 1996, nr 1, s. 81–100.
- Wojtkowski J., *Zink Albert (Wojciech)*, *Słownik Biograficzny Kapituły Warmińskiej*, Olsztyn 1996, s. 293–294.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.
- Żaryn J., *Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944–1956 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie*, Warszawa 1998.
- Żurek J., *Ruch „księży patriotów” w województwie katowickim w latach 1949–1956*, Warszawa–Katowice 2009.

IV. Strony internetowe

- <http://archwarmia.pl/aktualnosci/w-olsztynie-stanal-pomnik-ks-wojciecha-zinka/> (dostęp 15.05.2019).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_Malewski (dostęp: 16.05.2019).